

pzazz

**Boze Geesten -
LAZARUS naar
F.M. Dostojevski**

LAZARUS

Revolutie en liefde
als zwarte komedie

Johan Thielemans

Lazarus maakt er stilaan een specialiteit van om romans van Dostojewski op een boeiende, vaak verrassende manier voor het toneel te bewerken. Dat doen ze weer met 'Boze Geesten'. Lazarus perste die zevenhonderd pagina's samen tot honderd minuten toneel. Er werd dus flink gehakt in de plot. Lazarus spreekt daarom van een stuk naar Dostojewski, maar vat de essentie van dit complexe werk wel precies. 'Boze geesten' gaat over mensen uit de Russische provincie die hun plaats zoeken in de maatschappij. Bezeten als ze zijn van politiek en filosofie zitten ze verstrikt in een sentimentele doolhof. Hun onzekerheid en wanhoop is zo groot dat zelfmoord vaak een positieve uitweg lijkt. Lazarus zette de zwartgallige visie van de schrijver om in een bittere komedie.

16 MAART 2025

Niets zo moeilijk als 'Boze Geesten' samenvatten. Dostojewski's figuren hebben elk hun verhaal. Wat hen verbindt is een fascinatie voor nieuwe politieke ideeën als de Franse revolutie, socialisme of anarchisme. Ze zijn lid van een geheim genootschap dat de revolutie wil ontketenen. Dostojewski spreekt hier over politieke ontwikkelingen waar hij zelf bij betrokken was. Hij werd zelfs aangehouden en ter dood veroordeeld. De Tsaar verleende hem gratie, maar verbande hem wel vele jaren naar Siberië. Daar kwam hij tot het inzicht dat vooruitstrevende ideeën nergens toe leiden. Hij werd een conservatief die de Russisch-orthodoxe kerk als enige juiste weg zag. De ontgoocheling over en de verwerping van zijn jeugdige overtuigingen leverden in 1872 deze 'Boze Geesten' op.

Stefan Zweig schreef over deze roman dat er zoveel lijden in deze duisternis schuilging. In Mechelen gaat het om een soort komedie. Het publiek kijkt naar nogal ridicule personages. Lazarus gaat daarmee in tegen de courante lezing van het werk. De grondtoon is nog steeds zwartgallig, maar het wordt ook heel komisch. Ik vind dat een verdedigbare keuze. Het misprijzen van Dostojewski wordt hier ironie.

De spelers bedachten samen met Jasper Vanhalle een wat rommelige ruimte. Rond een houten vloer staan een paar zitbanken. Overal staan instrumenten: een gitaar, een viool en vooral een stel pauken. Die worden geregeld ingezet om scènes van elkaar te scheiden – één van de vele gelukkige vondsten van de avond. Niets aan dit toneelbeeld doet 'Russisch' aan. Als het stuk begint zingt een trio vrouwen wel een veelstemmig volkslied dat onmiskenbaar zegt: 'Dit is Rusland'.

In het eerste deel heeft mevrouw Warwara, een aristocrate, de centrale rol. Ineke Nijssen geeft die perfect gestalte: ze is zowel elegant als bazig. Zij heeft het moeilijk met Stepan, vertolkt door Koen De Graeve. Hij speelt een schrijver die niet aan schrijven toekomt. Zijn situatie wordt treffend gevat in een Russisch lied, gezongen door alle deelnemers. Ik versta er maar één woord van: 'parasiet',

maar dat vat het meteen samen. Hij voelt zich zo overbodig dat hij met grote theatrale overdrijving aankondigt dat hij de wereld in zal trekken. Maar dat doet de parasiet die hij is natuurlijk niet. Op zijn sterfbed komt het dan toch nog tot een aandoenlijke toenadering tot Warwara. Ze hadden al die tijd (tweeëntwintig jaar lang, zo blijkt) een vreemde liefdesverhouding. De manier waarop De Graeve Stepan gestalte geeft kan doorgaan voor een masterclass komisch acteren.

De manier waarop De Graeve Stepan gestalte geeft kan doorgaan voor een masterclass komisch acteren.

Piotr, de zoon van Stepan, gespeeld door Pieter Genard, ontwikkelt zich dan tot het centrale personage in deze vertelling. Hij leidt in zijn witte kostuum dans: zijn Piotr is een ontgoochelde revolutionair die toch blijft dwepen met revolutie. Hij heeft echter Nikolaj Stavrogin nodig om de leiding te nemen bij de omwenteling. Genard schittert in een rol met vele facetten: hij is de vriendelijke verteller of de onstuimige entertainer, maar achter dat vriendelijke gelaat schuilt een gevaarlijke complotteur. Dat hij ook gitaar speelt en fraai zingt, verhoogt nog zijn ironische charme.

Stavrogin (Joris Van den Brande) is het meest complexe personage van de groep. Wellicht is hij lid van een subversieve organisatie (ook Dostojewski laat daarover twijfel bestaan) maar ook een Don Juan, die met drie vrouwen tegelijk aan de gang. Hij haat de drukkende atmosfeer in dit provinciestadje en wil daarom met één van zijn meisjes de benen nemen – wat natuurlijk niet lukt. Zijn duister verleden komt daarbij aan het licht. Hij heeft ooit een meisje verkracht. Dat pleegde daarna zelfmoord zonder dat Stavrogin ook maar iets deed om dat te verhinderen. Als grote pervers noteert hij alles in zijn dagboek. Het is een belangrijke verhaallijn, want Dostojewski laat hier zien dat hij deze (pseudo)revolutionairen verfoeide. Uiteindelijk pleegt Stavrogin zelfmoord. Joris Van den Brande maakt van zijn Stavrogin de enige ‘normale’ mens in dit gezelschap, maar daardoor komt jammer genoeg de gevaarlijke dimensie van het personage niet tot uitdrukking.

Het is niet de laatste zelfmoord in dit verhaal. Het thema komt het meest nadrukkelijk aan bod bij Kirilov. Hij verkondigt dat de mens zich laat kooien door de angst voor de dood. Maar hij wil vrij zijn, en zal daarom zelfmoord plegen. Zo stoot hij God van zijn troon en wordt hijzelf God. Het is een prachtig voorbeeld van de kronkelige gedachten die in de groep rondspoken. Ryszard Turbiasz vertolkt deze Kirilov. Hij is een fascinerend acteur die van een gebrekkige kennis van het Nederlands zijn unieke sterkte maakt.

De slachtoffers van al deze oudere mensen zijn jonge vrouwen. Lilith Pas heeft een dubbelrol. Als Marja, ‘het vogeltje’ van Stavrogin, is ze onschuldig en gütig – in een kleed vol vederen (een heel knap ontwerp van Eline Willemarck). Als Dasja is ze een koele, zelfbewuste vrouw. Anna De Graeve (dochter van) is energiek en beslist. Maar ze is ook een actrice die zonder moeite uit de bol gaat. Als ze op de pauken moet slaan, laat ze haar percussie openbloeien tot een groot theatermoment. Het is een debuut om u tegen te zeggen.

Lazarus brengt zware thema's met een grote lichtheid. Je kan hier vaak lachen, maar echt

vrolijk stemt dit stuk je finaal niet.

Tenslotte is er Gunther Lesage, virtuoos in een dubbelrol. Vol passie verdedigt hij, als Gaganov, de stelling dat volledige vrijheid alleen maar kan leiden naar een dictatuur. In zijn tweede rol is hij Fjedka, een 'sloeberroebel' die zonder scrupules huurmoordenaar is. Lesage, die dan dialect spreekt, componeert een personage tussen een kluchtspeler en een gevaarlijk sujet. Het is zeker één van de betere vertolkingen in zijn rijke spelerscarrière.

Het verhaal – dat in wezen geen verhaal is- eindigt met een grote brand waarna de scène bezaaid is met lijken. Je waant je haast in een stuk van Shakespeare. De koele Dasja treedt daarop naar voren, en spreekt de woorden: 'Alles is eenvoudig'. Zo duidelijk als ze klinkt, zo raadselachtig is ze ook. Daarna gaan de drie vrouwen weer samen staan en zingen ze dat o zo mooie Russische lied. Zo is de cirkel van de voorstelling rond.

De voorstelling snijdt thema's aan die ook vandaag nog hun bittere weerklink hebben. Wat is vrijheid? Wat is geloof? Wat is de waarde van protest? En bovenal: wat is de zin van het bestaan? Die zware thema's brengt Lazarus hier echter met een grote lichtheid. Je kan hier vaak lachen, maar echt vrolijk stemt dit stuk je finaal niet.

Deze voorstelling is ook een zeer mooi voorbeeld van een vorm van theater maken waarbij alle deelnemers een originele invalshoek voor hun rol vinden. De ironie, de overdrijving en de humor doen niets af aan de diepere betekenis van de tekst. We kijken naar een groep mensen die het kompas kwijt zijn, en wanhopig pogen een houvast te vinden. Ze menen dat ze dat kunnen vinden in de liefde, het protest, of de godsdienst. Maar alles leidt tot een hopeloze drukte die draait rond een innerlijke leegte. De paradox van dit stuk is dat het onderwerp zoveel verbeelding en fantasie bij de spelers losmaakt, dat je als toeschouwer vol dankbaarheid over zoveel spelplezier de zaal verlaat. Het is dat spelplezier dat de wanhoop toch nog dragelijk maakt. Dostojewski blijft een ideale speeltuin voor Lazarus.